Razgovor povodom upravo izašle knjige Guste Santinija: „Iluzija i stvarnost hrvatskog gospodarstva.

Naš sugovornik, Guste Santini, nezavisni ekonomski analitičar i ponekad gost u našem tjedniku, upravo je objavio nalaze svoje analize ekonomske politike hrvatskog gospodarstva u zadanjih trinaest godina; od stabilitzacijskog programa iz 1993. godine. Izlazak knjige nam je bio povod za razgovor o stanju u hrvatskom gospodarstvu.

Pitanje: U Hrvatskoj se ekonomisti uglavnom ne slažu o dijagnozi hrvatskog gospodarstva, s jedne strane, i, s druge strane, o potrebitoj ekonomskoj politici. Zašto je to tako?

Odgovor: U pravu ste. Međutim, mene ne zabrinjava šte se ekonomisti ne slažu; mene zabrinjava što nema dovoljno dijaloga o relevantnim pitanjima hrvatskog gospodarstva na koje moramo odgovoriti danas i, još važnije, odgovoriti na pitanja koja su već sada prisutna a određuju našu budućnost. Sredstva javnog priopćavanja ekonomska pitanja još uvijek smatraju marginalnim pitanjima. Politika se tek sporadično, od izbora do izbora, bavi pitanjima gospodarstva. Stoga, nije nikakvo čudo da građani šutke prihvaćaju mnoga obećanja iako se nalazimo u višegodišnjoj gospodarskoj krizi. Učinili smo, istina bog aljkavo, transformaciju iz samoupravnog u tržišni model privređivanja i na tom smo ostali. Nadalje, što je još važnije, potrebite promjene u glavama velikog broja ljudi koji odlučuju o budućnosti Hrvatske nisu se dogodile.

Odgovor na vaše konkretno pitanje nalazim u činjenici da postoje pobornici, gotovo „vjerski fanatici“, u mogućnosti tržišta. Oni pojednostavljeno rečeno kažu: Laissez faire! Ja smatram da to nije dobro odabrani put upravljanja hrvatskim gospodarstvom. Upravo suprotno, smatram da je potrebno upravljati procesima. To neki nazivaju protekcionizmom, intervenionizmom. Iako se protekcionizam od intervencionizma razlikuje meni nazivi ne smetaju meni su bitni rezultati.

Pitanje: Možete to pojasniti?

Odgovor: Uzmimo slučaj čovjeka koji je obolio. Zagovornici tržišnog modela će sugerirati bolesniku da mora proći sve moguće i nemoguće tegobe koje mu donosi njegova bolest i da će nakon toga snaga njegovog organizma nadvladati bolest i on će ozdraviti. Nasuprot tom i takvom gledanju zagovornici aktivne ekonomske politike će sugerirati kako preventivnu tako i kurativnu terapiju. Polazit će od dijaagnoze bolesnika njegovih karakteristika i sposobnosti da podnese primjerenu terapiju, što znači aktivno će se boriti da bolesnik ozdravi. I ne samo to. Liječenje će se pokušati učiniti što manje bolnim odnosno sve će se učiniti da se ono obavi u što kraćem vremenu. Pri tome zagovornici aktivnog odnosa prema gospodarskim problemima su svjesni da su moguće krive procjene, pa i promašaji. Međutim, oni ističu, s čim se slažem jer i sam pripadam toj grupi, da nije poznat slučaj niti jedne zemlje koja se je razvila temeljem tržišnih silnica. Izuzetak je, možda, Engleska iako za to ima mnogo pro i contra argumenata. SAD, Njemačka, Japan i sve ostale razvijene zemlje su se razvile zahvaljujući snažnim protekcionističkim/intervencionističkim politikama u vrijeme merkantilizma.

Pitanje: Ako je to tako jasno, u čemu je onda problem?

Odgovor: Problem je u samoj suštini tržišnog modela privređivanja. Naime, to je „igra“ u kojoj, u konačnici, jedan sudionik dobija sve a ostali gube. Ja to nazivam darvinistička igra u kojoj samo najjači opstaju ostali propadaju. Naime, jednom kada se neka zemlja razvije njoj treba sve veće i veće tržište. Kako to nije ostvarivo na nacionalnom planu traže se tržišta u okruženju. Okruženje tek za određeno ograničeno vrijeme rješava problem, pa se problem nedovoljne potražnje pokušava rješiti putem globalnog tržišta. Kako su razvijeni učinkovitiji to je jasno da nerazvijeni nemaju šanse, ako ne zaštite svoje gospodarstvo, učiniti iskorak iz začaranog kruga nerazvijenosti. Afrika je samo najpoznatiji primjer učinaka kapital odnosa. Naime, dok razvijene zemlje traže otvaranje tržišta nerazvijenih zemalja svoja tržišta drže zaštićenima kao što je to slučaj poljoprivrede u Europskoj uniji. Nadalje, svjetske institucije MMF, Svjetska banka i WTO su institucije razvijenih zemalja i nerazvijeni nemaju utjecaja na njihovu politiku iako bi trebalo biti suprotno. Obećavaju se promjene ali će one biti kozmetičke prirode.

Pitanje: Vratimo se Hrvatskoj. Koja je poruka vaše knjige?

Odgovor: Ekonomska politika od Stabilizacijskog programa do danas se nije izmjenila. I dalje glavni ciljevi ekonomske politike su stabilne cijene i tečaj kune prema euru. Moja analiza je pokazala da je to bilo krajnje nepotrebno i štetno za hrvatsko gospodarstvo. Na žalost to se i danas ne prihvaća što se vidi iz mjera ekonomske politike Vlade danas, te ekonomskih programa političkih stranaka kao temelja njihove ekonomske politike ako osvoje vlast sutra.

Da pojasnim.

Moje je mišljenje da je uvijek i svuda potrebito kao ciljeve izabarati privrednu aktivnost i zaposelnost, pri čemu su stabilne cijene i tečaj izvedeni ciljevi.

Teško je opravdati inozemni dug od trideset milijardi eura i sve veću ovisnost hrvatskkog gospodarstva o vjerovnicima. Teško je shvatiti da nam glavni amortizer turizam koji od strane vlasti nije primjereno tretiran. Teško je vjerovati da tristo tisuća nezaposlenih ne zabrinjava i da su važnije stabilne cijene od njihove sudbine. Nezaposleni su bili i uvijek će biti društveni trošak, i to ne samo danas već i sutra kada ostare. Teško je vjerovati da smo rasprodali cjelokupnu financijsku industriju. Teško je vjreovati ali sve nam se je to dogodilo i još mnogo toga. Mnoge loše stvari nam se i danas događaju.

Moja analiza započinje 1994. godinom jer podaci sa prijašnjim razdobljima, zbog hiperinflacije, nisu usporedivi. Posebno sam istaknuo 1997., 1998. i 1999., te 2006. godinu za koje postoje preliminarni podaci.

1997. godina je godina velikog deficita jer su svi uvozili znajući da će se u narednoj godini zalihe oporezovati kada se uvede porez na dodanu vrijednost. 1998. uveden je porez na dodanu vrijednost koji je donio „višak“ poreznih prihoda i umjesto da se sanira državana blagajna povećali su se rashodi proračuna čije učinke i danas plaćamo, a neznam do kada ćemo ih plaćati. Učinak uvođenja poreza na dodanu vrijednost uz restriktivnu kreditnu politiku rezultirao je smanjenjem proizvodnje u 1999. godini. Po mome mišljenju navedene su godine

kada je posijano sjeme čije plodove danas beremo.

Koalicija nije identificirala ta kretanja i, što više, u osnovi je nastavila ekonomsku politiku prethodne vlade. Povratak HDZ-a na vlast nastavak je politike iz 1993. godine. Vrijeme se mjenja pa se mjenja make up ali suština ostaje.

Ukratko temeljem podataka iz 2006. godine Hravatska bi morala ostvariati stopu rasta od 9,14% što nije realno za očekivati. I umjesto da stanje u kojem se nalazimo zvoni na uzbunu mi se koncentriramo i gubimo vrijeme na manje važna pitanja.

Pitanje: Posebno razmatrate kreditnu politiku poslovnih banaka koju smatrate odgovonom za postojeće stanje. S čim se zaparavo ne slažete?

Odgovor: Najprije smo sanirali pa, potom, prodali poslovne banke. Svima je bilo jasno da „servis udruženog rada“ boluje od mnogih bolesti. Sanacija poslovnih banaka je bila nužna. Tada se je smatrala suvišnom dilema: da li sanirati banke ili tvrtke. Poslije se pokazalo kada su banke prodane stranim bankama da je dilema bila opravdana i da se sanacijom banaka internacionalizirao bankarski sustav koji funkcionira svojom logikom koja nužno ne korespondira sa interesima hrvatskog gospodarstva, odnosno Hrvatske. Poslovne su banke, razumljivo, usmjerile svoje plasmane sektoru stanovništvu koje je danas kod banaka zaduženo za više od 100 milijardi kuna što je gotovo 40% bruto domaćeg proizvoda. I dok je 1994. godine na kunu kredita stanovništva otpadalo šest kuna kredita gospodarstvu, 2006. godine na kunu kredita stanovništva dolazi manje od kune kredita gospodarstvu. Pred više od osam godina otpočeo sam raspravu o nužnosti osnivanja nacionalne komercijalne banke putem svih meni dostupnih medija, ali kao što znate bez uspjeha. U knjizi sam ponovio svoje stavove iz tog vremena. To je šok koji traje trinaest godina i sasvim je razumljivo da je tako tretiranom gospodarstvu od strane poslovnih banaka trebalo 14 godina (2004.) da dosegne razinu domaćeg društvenog proizvoda iz 1990. godine. Istine radi nisu samo banke krive. Lista krivaca je poduža a ne treba zaboraviti učinke pretvorbe i privatizacije.

Pitanje: Danas su političari prilično jedinstveni u ocjeni provedene pretvorbe i privatizacije. Mnogi smatraju da su upravo ekonomisti „krivi“ što su stvari izmakli kontroli. Je li je to istina?

Odgovor: Model pretvorbe i privatizacije bio je tragičan. Ipak, ma koliko, s pravom, krivili ekonomiste za model pretvorbe i privatizacije valja reći da nisu svi šutili o tadašnjem modelu pretvorbe i privatizacije. Prije nego što iznesem svoj stav valja reći da je tadašnji Sabor, o čemu se ne govori, krivac za učinjenu štetu današnjim, i, još više, budućim generacijama. Kolega Rohatinski i ja smo 1994. godine ponudili model koji je bio bolji. Međutim, objavljen rad i rasprava u Gospodarskoj komori Hrvatske nisu dali rezultata. Individualni interesi su nadvladali društvene. U knjizi sam prezentirao model na način i u obliku kako sam ga prezentirao 1994. godine. Što više, i danas smatram da je naš model bio bolji i da bi ga valjalo ponovno razmotriti kako bi se bar smanjile štete tijekom daljnje privatizacije.

Naime, ovo je prevažno pitanje o kojem valja ponovno raspraviti. Naime, društveno vlasništvo je bilo materijalna osnova mirovinskih fondova. Može se uprediti s današnjim drugim stupom mirovinskog osiguranja. Jednom kada ste to bogatsvo rasprodali manjkove za mirovine možete

namiriti jedino povećanjem porezne presije ili javnim dugom, odnosno njihovom kombinacijom. Prema tome, imali ste bogatstvo koje ste destruirali i potom račun isporučujete današnjim i budućim generacijama putem dodatnog poreznog opterećenja.

Ekonomisti koji se nisu suprostavili tadašnjim erupcijama ocjena kako je u prethodnom sustaavu bilo sve loše sigurno snose dio krivice. O tome sam u knjizi također ponešto napisao.

Pitanje: Naprosto nije moguuće zaobići slijedeće pitanje: što mislite o deficitu robne razmjene s inozemstvom koje je od 1994. stalno prisutno i stalno se povećava.

Odgovor: Ocjenjujući učinke ekonmske politike svakako valja razmotriti deficit robne razmjene s inozemstvom. Po mome mišljenju upravo rastući deficit robne razmjene s inozemstvom, pa, prema tome, i rastući deficit platne bilance je sumarni izraz učinaka ekonomske politike. Naime, deficit znači po definiciji negativnu štednju o čemu sam pisao u vašem tjedniku. Upravo mogućnost da se zadužujete što pokazuje inozemni dug dovodi vas u poziciju da možete imati stabilne cijene upravo stoga jer možete uvesti robe koliko želite pri čemu vas banke ohrabruju odobravanjem novih kredita. I dalje, ukoliko kauna aprecira tada se uvozne cijene izražene u kunama smanjuju pa se ukupni indeks cijena sporije povećava nego što to pokazuje povećanje indeksa cijena roba i usluga proizvedenih u Hrvatskoj. Sve to možete imati dok vam to netko omogućuje. Zato sam politiku tečeja u knjizi izjednačio sa drogom jer, po mome mišljenju, imaju isti učinak. Jednom kada se više nećemo moći zaduživati stvari će se pokazati onakve kakve doista jesu.

To je samo dio priče. Drugi dio je još značajniji. I o tome sam pisao u vašem tjedniku. Naime, ukoliko imate potrošni porezni sutav - Hrvatska ima naglašeno potrošni porezni sustav jer porez na dodanu vrijednost i trošarine predstavljaju četiri petine ukupnih poreznih prihoda - deficit robne razmjene znači i povećanje povreznih prihoda. Prema tome, nije ispravno u uvjetima velikog i rastućeg deficita robne razmjene s inozemstvom porezne prihode uporediti s domaćim društvenim već s raspoloživim proizvodom. Podsjećam vaše čitaoce da deficit robne razmjene s inozemstvom iznosi gotovo četvrtinu domaćeg proizvoda što nije moguće ocjeniti zanemarivom veličinom.

Problemi će nastati kada budemo morali vraćati nagomilane dugove. Tada će se morati povećati izvoz roba koje neće biti oporezovane potrošnim porezima i porezni će se prihodi smanjiti. To je problem o kojem, koliko je meni znano, nitko ne raspravlja, a morao bi.

Želim podsjetiti da je u 1994. godini iznos otplate inozemnog duga iznosio 9% izvoza roba i usluga. U 2006. godini potrebno je izvesti 35% roba i usluga da bi se podmirle obveze prema inozemstvu. Još jasnije: u 1994. godini za otplatu inozemnog duga trebalo je 4,4%, a u 2006. godini 17,3% domaćeg društvenog proizvoda. Teško je naći ekonomskog analitičara koji se neće zamisliti nad ovim brojkama.

Pitanje: Svi govore o inozemnim ulaganjima; kakvo je vaše mišljenje glede tog pitanja?

Odgovor: Otvoreno gospodarstvo znači slobodan protok rada, kapitala, znanja, itd. Jasno je da svaka zemlja što je nerazvijenija to više želi privući strane investitore. Druga je, međutim, priča

o učincima stranih investicija. Ja osobno mislim da je, u najmanju ruku, učinak stranih investicija sporan, posebno ako im pridajemo – a mi upravo to činimo – odlučujući značaj za razvoj hrvatskog gospodarstva. Investicije u postojeće kapacitete znače smanjenje multiplikativnih učinaka na nacionalno gospodarstvo. Kada netko kupi tvrtku koja već ima tržište tada kupac određuje od kuda će se kupovati inputi i nije izvjesno da se dobavljaći biti hrvatske tvrtke. Kada se radi o tzv. green field investcijama tada je ta investicija konkurencija domaćim proizvođačima, što nije loše, ali kad domaći proizvođač zbog svoje inferiornosti propadne nije izvjesno kako će se odnosni vlasnik u budućnosti ponašati. Treba znati da otvaranje pogona inozemne tvrtke obično znači preuzimanje tržišta domaćem proizvođaču pri čemu novo osnovana strana tvrtka ima na raspolaganju sve elemente koji joj omogućuju konkurentnu prednost u odnosu na domaću tvrtku. .

Ono što želim naglasti jest činjenica da je u Hrvatsku uloženo svega 14 milijardi eura iz inozemstva i da je 14 milijardi eura dodstatno da se kontrolira velik dio hrvatskog gospodarstva. Toliko o učinkovitosti inozemnih ulaganja.

Pitanje: Ima li izlaza iz postojećeg stanja?

Odgovor: Izlaza uvijek ima. Drugo je pitanje cijene koju moramo platiti da bi rješili probleme koji se stalno povećavaju. Tu ima cijeli niz problema. Prvi je problem što Hrvatska živi u ciklusima od četiri godine. Svake nam četiri godine, kako sam u knjizi napisao, obećavaju bolju budućnost. Naprosto nije realno očekivati da ćete rješiti probleme u četiri godine koji se rješavaju desetljećima. Zato sam i zagovornik koncepcije i strategije razvoja, na koju se nadovezuju taktike i operatiavne politike. Narodski rečeno naglašavam nužnost planiranja razvoja a suprostavljam se i osporavam tržišni fundamentalizam.

Konkretan odgovor na vaše pitanje je da se, kratkoročno, sav instrumentarij ekonomske politike stavi u funkciju dinamiziranja privredne aktivnosti. Tome valja pridodati preisiptivanje politike glede turizma. Na žalost, dugi niz godina će nas turizam „spašavati“ od rastućih obveza prema inozemstvu. Kako Hrvatska ima prostorne i klimatske resurse valjalo bi pokrenuti projekt koji bi rješavao probleme treće životne dobi. Europa stari, Hrvatska stari i, s obzirom na komparativne prednosti, možemo u kratkom roku ponuditi cijelu lepezu proizvoda i usluga za kojima još uvijek nije saturirana potražnja. Ovom valja pridodati i termalne izvore koji se danas nedovoljno koriste. U tom smislu vidim i povezivanje „zelene“ i „plave“ magistrale te ubrzanje gospodarskog rasta. Danas, na žalost, samo Zagreb i Istarska županija ostvaju rast, pri čemu gospodarski rast Zagreba valja bar u dijelu povezati s činjenicom da je Zagreb glavni grad.

Hrvatska bi vlast morala bitno podržati proces koncentracije i centralizacije. Primjeri pokazuju da samo one tvrtke koje osiguravaju istraživanje i razvoj mogu doprinijeti razvoju zemlje. Male tvrtke i obrtništvo ima svoje opravdanje u „popunjavanju rupa“ a nikako ne mogu biti lokomotiva razvoja.

Poreznom politikom, kao jednim ncionalnim instrumentom ekonomske politike, moguće je puno napraviti. Međutim hrvatski su problemi u nedostatnoj nacionalnoj štednji i država, ako želi stvari mjenjati, mora djeliti sudbinu cijele zemlje a ne sebe izdvojiti.

Na kraju želim reći da je krilatica Stjepana Radića: „Uradiše svega biše, uštediše još i više“ dobra sinteza mojih nalaza temeljem analize ekonomske politike.